

О ПОЛИТИЧКОЈ АКТИВНОСТИ РАДНИКА У ПОМОРСКОМ АРСЕНАЛУ У ТИВТУ 1918 — 1941. ГОДИНЕ

У развоју Поморског арсенала у Тивту разликујемо двије етапе. Прва обухвата вријеме од оснивања 1889. па до 1918. године, када је Тиват ослобођен аустроугарске окупације. Друга етапа обухвата вријеме од краја 1918. па до априлског рата 1941. године, тј. период Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије. У оквиру овог другог временског периода разликујемо двије фазе. Прва обухвата период од ослобођења Тивта аустроугарске окупације 1918. и стварања југословенске државе па до 30. марта 1921. године, а друга период од 30. марта 1921. па до капитулације југословенске државе 17. априла 1941. године. Наиме, након ослобођења Тивта 1918. Арсенал је био под контролом савезничких држава (Француска, Енглеска, САД) све до краја марта 1921, када је ушао у састав Југословенске ратне морнарице. Истина, од ослобођења 1918. па до његовог уласка у састав Ратне морнарице Арсенал је био самостално војно предузеће, у коме су поред војних радила и цивилна лица.

Поморски арсенал у Тивту се у међуратном периоду (1921—1941) развијао у саставу Југословенске ратне морнарице. Он је у периоду 1921—1941. године проширивао своју дјелатност: отворио је и повећао пливајуће докове (први 1925), проширио одржавање и оправљање бродова, отворио војнопоморско и техничко одјељење са одговарајућим одсјецима, отворио Војно-занатску школу, затим интендатуру и главно морнаричко слагалиште. На челу свих погона и одсјека стајао је Штаб Поморског арсенала.¹

Састав радника у Поморском арсеналу (у међуратном периоду 1918—1941) различито се кретао, како по броју тако и по квалификационој структури. Према непотпуним подацима, 1919. године у Арсеналу и његовим испоставама у Ђеновићима,

---

¹ Војна енциклопедија, друго издање, Београд 1975, том 10, стр. 9.

Кумбору и Зеленици било је 780 радника.² Послије 1921. године број радника се повећавао. Према подацима Повјереништва радничке коморе у Подгорици, у Арсеналу је 1927. године радило 1.400 радника.³ У периоду 1928—1941. број радника се није битно повећавао. У том периоду у Арсеналу је радило око 1.500 радника.

Материјални положај радника у Арсеналу у периоду 1918—1941. године није био једнак у свим фазама. Нарочито је био тежак у периоду 1918—1921, када је Арсенал био посебна војна установа. У том периоду зараде радника су биле ниске у односу на цијене животних намирница. Тако је, на примјер, у другој половини 1919. године радник специјалиста добијао по часу 2,50 круна, радник прве класе 2,30, радник друге класе 2, помоћни радник прве класе 1,70, помоћни радник друге класе 1,30, шегрт прве класе 1 круну и шегрт друге класе 70 хелера на час.⁴ У истом периоду килограм хљеба је коштао 3,02 круне, а килограм меса 19,50 круна.⁵ Упоређујући дневну зараду појединих категорија радника са цијеном хљеба и меса може се закључити да је материјални положај радника у овом периоду био веома тежак, а поготову неквалификованих радника. Поред ниских зарада и скупог животног намирница у првим послеријатним годинама раднике су пратиле и друге недаће, као: слаби радни услови, неповољни услови становања, тешкоће у превозу од мјеста становања до предузећа, као и крута дисциплина. Све је то погоршавало ионако неповољни економски положај радника у првим послеријатним годинама.

Послије 1921. године економски положај радника у Арсеналу знатно се побољшао. Пошто је Арсенал био у саставу Југословенске ратне морнарице, зараде квалификованих радника су повећане у односу на претходни период. Исто су тако побољшани услови рада. Квалификациона структура радништва се такође побољшавала. Школа је обезбјеђивала квалификовани кадар. Прилив квалификованих радника са стране био је све мањи. Упоредо са побољшањем економског положаја радника и њихове квалификационе структуре ишла је све ограниченија слобода њиховог синдикалног организовања и политичког дјеловања. У ствари, послије доношења Обзнане и Закона о заштити државе 1921. па све до априлског рата 1941. године у Арсеналу је најстроже било забрањено класно револуционарно синдикално и политичко организовање радника.

² Историјски архив Котор, Окружни суд Котор, бр. 225/2, Мјесно радничко синдикално вијеће у Тивту од 17. октобра 1919.

³ Радни народ, бр. 16 од 16. фебруара 1928. — Радни народ је објављен у *Зборнику грађе за историју радничког покрета Црне Горе*, Штампа, Титоград 1958, том I, књ. 1, стр. 289.

⁴ Глас слободе, бр. 176 од 13 X 1919; *Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори* (1918—1945), серија I, књ. 1. (1918—1929), одабрао и приредио др Јован Р. Бојовић, Титоград 1971, стр. 71.

⁵ Исто.

Због тога у револуционарном раду радника у Арсеналу у међуратном периоду (1918—1941) у основи можемо издвојити два периода. Први обухвата вријеме легалног рада Комунистичке партије Југославије и револуционарних синдиката (1919—1920), а други вријеме њеног илегалног рада (1921—1941). У оквиру ових периода, односно међуратног периода, разликујемо неколике фазе развитка револуционарног покрета у Тивту и у Поморском арсеналу.

Револуционарна збивања у Европи изазвана октобарском револуцијом у Русији 1917. године нашла су одраза и на југословенском простору. Окупаторска штампа (аустријска) у Црној Гори и Далмацији доносила је информације о совјетској власти у Русији, али не у циљу њеног популарисања, већ у циљу приказивања расула и нереда у земљи из састава противничког ратног табора. Но окупатор није постигао жељени циљ. Напротив, радницима су одговарале прокламације совјетске власти (декрет о миру, земљи и власти).⁶ Вијести о октобарској револуцији допрле су и до радника у Арсеналу, али они нијесу били у стању да испоље солидарност са револуционарима све до почетка побуне морнара аустроугарске флоте у Боки Которској 1. фебруара 1918. године. Тога дана су радници у Тивту и Ђеновићима изашли из радионица на улице, дошавши до обале и узвикујући пароле за мир и побољшање животних услова.⁷ Тада су у Арсеналу и Боки Которској били на присилном раду и интернирани црногорски држављани, који су се придружили побуњеним морнарима обуставом рада и захтјевима за слободу и мир.⁸

Након ослобођења и стварања југословенске државе 1918. и уједињења револуционарног дијела југословенске радничке класе и стварања Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) дошло је до организовања радника у Тивту, односно у Боки Которској. Још крајем 1918. и почетком 1919. године у Боки Которској је дошло до обнављања синдикалних и партијских организација. Захваљујући ангажовању синдикалних и партијских активиста, 28. фебруара 1919. године у Тивту је одржана сједница конституирајућег одбора синдикалне и партијске организације. Тада је за предсједника изабран Фрањо Фабијан, за потпредсједника Никола Медак, за секретара Роко

⁶ Ј. Р. Бојовић, Популарисање Лењинових идеја у Црној Гори (1917—1929), Југословенски историјски часопис 1970/3—4; Михаило Бјелица, Како је штампа у земљама Југославије писала о октобарској револуцији 1917. године, Материјали за научни скуп „Октобарска револуција и народи Југославије“, св. 3; Жарко Д. Протић, Октобарска револуција у југословенској радничкој штампи (1917—1920), Материјали, св. 3.

⁷ Др Федро Чулиновић, 1918. на Јадрану, Загреб 1951, стр. 92—93; Бернад Стули, Устанак морнара у Боки Которској, Сплит 1959.

⁸ Ниша Милановић, Сјећање на штрајк интернираних Црногораца — подршку побуњенима морнарима у Боки Которској 1. фебруара 1918. године, Историјски записи 1968/1, стр. 155.

Пеан, за замјеника секретара Аугустин Мариновић, за благајника Вјекослав Красен и за његова замјеника Шпиро Риђановић. На истој сједници изабран је Надзорни одбор од четири члана (Антон Коленц, Божо Ивовић, Андрија Токарев, Јосип Ђевлан), као и два повјереника (Вицко Пулишелић и Петар Станишић).⁹ Ова привремена управа је потврђена за сталну на главној скупштини партијске и синдикалне организације у Тивту од 7. марта 1919. На тој скупштини је Аугустин Мариновић изабран за делегата за Закључни конгрес Социјалдемократске странке Далмације, који је одржан 25. марта исте године у Сплиту.¹⁰

На закључном конгресу Социјалдемократске странке Далмације у Сплиту учествовали су и делегати из Херцег-Новог (Балдо Марјановић и Аугустин Мариновић), као и Васо Срзентић — као представник Иницијативне групе за уједињење југословенског радничког покрета. Према подацима изнесеним на Конгресу, у Боки Которској је тада било 450 организованих радника.¹¹

Након Конгреса уједињења и стварања Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) и Централног радничког синдикалног вијећа Југославије у Београду априла 1919. године, на коме су биле заступљене и радничке организације из Боке Которске, отпочела је нова етапа у организовању и развоју револуционарног радничког покрета у Тивту и његовом Арсеналу. Једна од првих акција синдикалне и партијске организације у Тивту послје Конгреса била је прослава Првог маја 1919. године. Први мај је прослављен „са потпуном обуставом рада, збором и поворком“. На збору је о значају Првог маја говорио и војник Острошки, који је због тога ухапшен и осуђен на три мјесеца затвора.¹² Исто тако предузет је жив политичко-идеолошки и културни рад. Отворен је Раднички дом са читаоницом и библиотеком. Због своје активности покрет је од самог почетка био изложен прогонима власти, а нарочито организовани радници у Поморском арсеналу.

⁹ Записник конституирајућег одбора од 28. фебруара 1919.

Записнике скупштина и одборских сједница, који се чувају у Хисторијском архиву Дубровник у фонду, Окружни суд у Котору, ВР 52/21, објавио је Мато Каповић у чланку Документи за повијест радничког покрета и КПЈ на подручју Тивта и Котора (1919—1921), Бока 1979/11 (У даљем тексту *Документи*).

М. Каповић је објавио само документа која се чувају у Хисторијском архиву у Дубровнику и нека из Архива Југославије. Много је више сачуваних докумената која говоре о раду синдикалних и партијских организација у Боки Которској у периоду 1919—1920. Нека су објављена у едицији *Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори (1918—1945)*, серија I, књ. 1 (1918—1929), одабрао и приредио др Јован Р. Бојовић, Историјски институт, Титоград 1971.

¹⁰ *Документи...*, Записник од 7. марта 1919.

¹¹ *Историјски архив КПЈ*, Том IV, Београд 1950, стр. 198—200, 209—210.

¹² *Документи...*, Записник од 2. априла 1920.

Средином 1919. дошло је у Арсеналу и до отпуштања радника. Тада су по наређењу Министарства војске и морнарице (Одјељења за морнарицу) отпуштена 122 радника. Према образложењу Команде Арсенала Министарству за социјалну политику, односно Радничкој комори у Београду, то су били радници „који су немарни и лијени“, као и они који су насељени у Тивту и „посједују земљишта и поља“, па су били „помоћни радници (ниједан стручни радник)“.¹³ Није ово био једини и основни разлог отпуштања радника. Иза отпуштања је стајала политичка позадина којом се вршио притисак у циљу гушења организовања и политичког иступања радника у Арсеналу.

Питање отпуштања радника било је предмет расправа на сједницама синдикалне организације у Тивту током јуна 1919. На једној од њих (4. јуна 1919) одлучено је да се преко Радничке коморе у Београду уложи протест Министарству војске и морнарице, односно Министарству за социјалну политику.¹⁴ Након учињеног протеста одлучено је да се сазове збор свих радника. И поред сметњи од стране власти, збор је одржан у Радничком дому 17. јуна 1919. Тада је указано на значај синдикалног организовања радника и њиховог јединства у остваривању права, међу којима и права на рад.¹⁵ Током октобра партијска и синдикална организација у Тивту су на основу препоруке Радничке коморе и Мјесног радничког синдикалног вијећа у Котору повеле истрагу у циљу утврђивања правих разлога отпуштања радника,¹⁶ али она није могла измијенити одлуку Команде Арсенала.

Крајем јуна 1919. године у Арсеналу су спроведени избори према струкама за радничке повјеренике, којом приликом су изабрани: за бродоградитељску радионицу Антон Петковић, за стројаградитељску Антон Ланцерати, за грађевински уред Иво Богдановић и за Опремно равнатељство Антон Скоко.¹⁷ Дужности повјереника су биле прецизиране упутствима синдиката. Повјереници су били посредници између појединаца, појединих струка и синдикалног руководства (упознавали су синдикално руководство са захтјевима, жалбама и молбама радника, са начином организовања протеста и штрајкова, одржавањем збора и обавеза појединаца на њима и сл.).¹⁸

Због одласка секретара подружнице Рока Пеана из Тивта, за секретара је 23. јула 1919. изабран Аугустин Мариновић.¹⁹

¹³ *Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори 1918—1945*, серија I, књ. 1 (1918—1929), одабрао и приредио др Јован Р. Божовић, Титоград 1971, стр. 64 (у даљем тексту: *Извори*).

¹⁴ *Документи...*, Записник од 4. јуна 1919.

¹⁵ Исто, Записник од 17. јуна 1919.

¹⁶ *Извори*, стр. 65.

¹⁷ *Документи...*, Записник од 26. јуна 1919.

¹⁸ *Извори*, стр. 69.

¹⁹ *Документи...*, Записник од 23. јула 1919.

Ово руководство је остало до Главне годишње скупштине Мјесног радничког синдикалног вијећа у Тивту 2. априла 1920. године. Тада је изабран нови одбор од 12 чланова, у саставу: Франо Фабијан, предсједник, Антон Коленц, потпредсједник, Виктор Јуричић, секретар, Аугустин Мариновић, замјеник, Мато Синдик, благајник, Трипо Синдик, замјеник, и чланови: Антон Радошевић и Иво Богдановић. За чланове Надзорног одбора изабрани су: Гино Патровић, Јосип Принбаџин и Силвио Бренчић.²⁰

Број организованих радника од марта 1919. до априла 1920. године различито се кретао. Према сачуваној евиденцији, у 1919. години изгледао је овако: у марту 189, априлу 220, јуну и јулу по 200, августу 210, септембру 119, октобру 70, новембру 50 и децембру 20 чланова. У јануару 1920. било је 20, фебруару 185 и марту преко 300 чланова.²¹ Из наведених података види се да од септембра 1919. до фебруара 1920. опада број организованих чланова. До осипања је дошло због тога што је Которско поглаварство 15. октобра 1919. наредило да се затвори Раднички дом и забрани рад партијских и синдикалних организација у Боки Которској.²² Но, и поред забране и прогона, као и пријетње радницима да ће бити отпуштени са посла у Арсеналу, покрет је у цјелини и даље радио, иако под тешким условима.

Током 1919. и 1920. године радници Арсенала, односно партијска и синдикална организација у Тивту, извела је неколике значајне тарифне и политичке акције. Тако је 21. јула 1919. одржан двочасовни протестни штрајк „радника арсенала против нерада Конференције мира и против блокаде Русије“,²³ затим штрајк радника Арсенала од 15. до 17. јануара 1920, учешће 150 радника 11. фебруара 1920. поводом годишњице стријељања морнара у Шкалањарима, учешће на првомајској прослави, као и општинским и парламентарним изборима 1920. године.²⁴

Током јануара 1920. године вођени су преговори делегата синдикалне организације у Тивту са Министарством војске и морнарице у Београду да се протокол споразума између Министарства и Савеза металских радника Југославије од 6. јануара примијени и на раднике у Арсеналу. У томе је постигнут значајан успјех, јер се под притиском Синдикалне организације у Арсеналу поменути споразум проширио и на раднике у Арсе-

²⁰ *Документи...*, Записник од 2. априла 1920.

²¹ *Документи...*, Записник Главне годишње скупштине Мјесног радничког синдикалног вијећа у Тивту од 2. априла 1920.

²² *Извори*, стр. 86—87.

²³ *Документи...*, Записник од 2. априла 1920; *Извори*, стр. 58; Опширније о томе: Славко Мијушковић, Неколико докумената о радничком покрету, у Боки Которској (1919—1921), *Историјски записи* 1959/1; Драгоје Живковић, *Раднички покрет у Боки Которској 1919—1920*. ИЗ, 1943/4; Јован Р. Војовић, *Напредни омладински покрет у Црној Гори 1918—1941*, Титоград 1976.

²⁴ Исто.

налу. Тим споразумом су повећане наднице радницима, али је њихово реализовање команда Арсенала одуговлачила путем разних махинација све до 25. априла 1920, када је Покрајинска влада у Сплиту донијела одлуку о забрани радничког покрета у Боки Которској.²⁵ Тада је управа Арсенала добила одријешене руке да против радника предузме прубе методе насиља ради сузбијања њихових оправданих економских захтјева. Након тога је дошло до отпуштања радничких повјереника, отпуштања и протјеривања оних радника који су били дошли са стране. Истакнутим радничким активистима су станови претресани, а они хапшени и малтретирани на разне начине. Но, и поред немилосрдних прогона, захваљујући упорности истакнутих радничких првака, револуционарни покрет у Тивту и Арсеналу је попримао све шири карактер. То се, поред осталог, види и по успјеху на парламентарним изборима новембра 1920. године, када је листа Комунистичке партије у Тивту добила 309 гласова, а све остале странке 71 глас.²⁶

Обзнамом од 29. децембра 1921. године забрањен је легални рад Комунистичке партије Југославије и револуционарних синдиката (Централног радничког синдикалног вијећа Југославије). Законом о заштити јавне безбједности и поретка у држави (средина 1921) Комунистичка партија је стављена ван закона. Послије Обзнане партијске и синдикалне организације су распуштене, раднички домови затворени, а њихова архива је заплијењена. Током прве половине 1921. године дошло је до масовних прогона истакнутих припадника револуционарног покрета (хапшења, суђења, протјеривања у мјеста у којима су рођени). Уз све то, апарат државне власти предузео је и широку пропаганду против револуционарног покрета (путем штампе, плаката, зборова, предавања и сл.).

Већ 4. јануара 1921. полиција је ухапсила истакнуте активисте револуционарног покрета у Боки Которској — Адолфа Мука, Бошка Радановића, Аугуста Мариновића, Антуна Матковића и Трифуна Брајића — и осудила их по 25, 20 и 15 дана затвора. Казна им је саопштена тек 19. јануара. Због протеста против таквог поступка према њима предати су суду, и на суђењу 10—12. јуна 1921. године Мук је осуђен на годину дана затвора, Радановић на 9 мјесеци, а Мариновић на 6 мјесеци затвора. На предлог одбране, сва тројица су пуштена на слободу до рјешења жалбе.²⁷

Током јануара 1921. године „око 30 најбољих и најсавјеснијих радника бивају отпуштени из Војно поморског арсенала у Тивту, на захтјев полиције, још већи број бива протјеран из овог округа, конфиниран у завичајним општинама и стављен под

²⁵ Д. Живковић, н. дј., 548.

²⁶ Исто, 560.

²⁷ Извори, 273 — 274.

надзор“.²⁸ У Арсеналу је заведена строга полицијска контрола над радницима. Настао је период политичког затишја. Због прогона радници су били присиљени да се боре да сачувају радно мјесто. Овакво затишје је трајало до почетка 1923. године, када је формирана Независна радничка партија Југославије као легална форма рада Комунистичке партије.

Због прогона у новонасталим политичким приликама, на линији револуционарне борбе остао је мали број чланова Партије. Путем личних контаката почело је стварање првих илегалних ћелија (3 члана) Комунистичке партије.

На парламентарним изборима од 18. марта 1923. године на листи Комунистичке партије срески кандидат за Котор био је Марко Греговић, а његов замјеник Аугустин Мариновић.²⁹ Уочи тих избора у име Обласног одбора Независне радничке партије за Црну Гору и Боку издали су проглас Јован Томашевић и Божидар Радановић.³⁰ Приликом ових избора у Арсеналу је, према писању штампе, за листу Независне радничке партије гласао само један радник, „док се 300 гласача одрекло свога права гласа. због тога што им је заповједник Арсенала пријетио да ће ако у кутију Независне радничке партије буде пало макар само неколико гласова, то платити исти они који су прије двије године отпуштени са плата, а сада послије двије године гладовања, поново примљени“.³¹

Преко Независне радничке партије дошло је до активизације револуционарног покрета. Почело је и стварање синдикалних организација. Комунистичка партија је настојала да преко културно-умјетничких и спортских друштава повеже напредну омладину. Тако је залагањем комуниста у Котору 1923. обновљен Раднички спортски клуб *Приморац*, који је бројао 30 чланова. Такав клуб је исте године активирао и у Петровцу, који је бројао око 30 чланова.³² Слично стање је било и у спортском клубу Арсенал у Тивту. У Арсеналу је и даље вођена строга контрола над радницима и њиховим кретањем. И поред тога, револуционарни покрет је био присутан. Захваљујући истакнутим комунистима, међу радницима су ширене напредна штампа и литература, а нарочито легална. Појава листа *Радни народ*, легалног органа Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору (1927 — 1928), значила је много у идеолошком и политичком уздизању радништва. Лист је доносио чланке у којима се апеловало на раднике да ступају у Независне синдикате.³³ *Радни народ* је у броју од 1. августа 1927. нотирао повреду двојице радника у Ар-

²⁸ Исто, 274.

²⁹ Исто, 298.

³⁰ Исто, 320 — 322.

³¹ Исто, 334.

³² Ј. Р. Војовић, *Напредни омладински покрет*, 112.

³³ *Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе*, том 1, књига 1, Титоград 1958, стр. 33, 51.

сеналу, осуђујући управу зато што је наредила да радници изводе опасно експериментисање са застарјелим оружјем.³⁴

Након завођења шестојануарске диктатуре 1929. године револуционарни раднички покрет је био изложен новим прогонима. Диктатуру је пратила и велика економска криза. Током 1929—1931. године неоткривене партијске организације су се повукле у строгу илегалност.

Од 1932. године рад партијских организација у Црној Гори почео је бивати све активнији. Те године је одржана и Покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору (у Котору). Средином те године у Црној Гори је било 185 чланова Партије, организованих у 36 ћелија у 25 мјеста. Тада је у Петровцу била једна ћелија са 8 чланова, у Св. Стефану двије ћелије са 10 чланова, у Будви једна челија са 3 члана, у Котору двије ћелије са 11 чланова, а у селима око Котора 3 члана.³⁵

Током 1931—1932. године по налогу Адолфа Мука, истакнутог комунисте тада у Котору и Црној Гори, комуниста Перо Букилица је добио задатак да развије пропагандни рад међу радницима и формира партијску ћелију у Арсеналу. Након тога се Букилица повезао у Тивту са Шимом Масловаром, обућарским радником, и Станком Ковачевићем, који је радио у Арсеналу а живио у Бијелој. Њих тројица су одржавали састанке. Одлучили су да ангажују и пекарског радника у Тивту Оташевића. Њих четворица су одржавали састанке и Букилица им је давао партијску штампу и литературу, коју су они даље илегално ширили. У своју групу су примили и Николу Иванишевића, обућарског радника, који је имао брата на матичном броду. На том броду су подофицири имали и своју читаоницу. Одлучили су да ангажују и Николиног брата са којим је, ради предострожности, контактирао само Никола. Тако је формирана група од 5—6 чланова. Никола је добијао партијску литературу од Букилице и давао је брату, а овај ју је уносио на брод и остављао у читаоници.³⁶ „Стварала се паника — прича Букилица — Пропаганда је захватила и брод „Далмацију”. Знате... подофицири, то је била елита. То су све били стручни људи, који су имали своју струку и они су о свему томе дискутовали. И онда настали један другог да сумњиче да је комуниста и тако настала у морнарици читава брука“.³⁷ Послије тога Букилица, Масловар и Ковачевић појачали су пропагандни рад у Арсеналу. Они су у Арсенал ноћу убацивали партијску штампу и „ујутру кад дођу радници један узме, прегледа и баци, дође други исто тако и иза

³⁴ Исто, 55.

³⁵ Јован Р. Бојовић, Организационо стање Комунистичке партије у Црној Гори 1932. ИЗ, 1976/2, стр. 304.

³⁶ Магнетофонски снимак разговора са Пером И. Букилицом од 28. јула 1967. године у Котору. Сјећања Букилице налазе се код аутора овог рада.

³⁷ Исто.

тога је настала читава брука. Почела је сваки дан преметачина и то смо радили сваки мјесец и по два јер то нијесмо могли често да радимо“.³⁸ Букилица је и сам, обучен у морнарско одијело, улазио у Арсенал и у библиотеци остављао комунистичку литературу. Тако је у Тивту залагањем Букилице, Масловара и Ковачевића током 1931—1933. године радила партијска организација.

Од 1932. године револуционарни покрет у Црној Гори био је у сталном успону. Те године су формирани окружни комитети КПЈ. У саставу Окружног комитета КПЈ Котор био је и Тиват. Крајем 1932. и почетком 1933. године у Црној Гори је било: 261 члан Партије, 6 окружних и 14 мјесних комитета и 62 ћелије. На територији Окружног комитета Котор 1933. године била су два мјесна комитета, 10 ћелија и 52 члана Партије.³⁹

Током 1934. и 1935. године Партија је постигла значајне резултате. Она постепено осваја и формира Урсове синдикате. После је 1937. године она је преузела руководство Урсових синдиката у Црној Гори и водиће их све до 1941. године.

Средином 1935. године међу радницима у Арсеналу владали су велико незадовољство и комешање. Током јуда је отпуштено 28 радника.^{39а} Ово је изазвало велико незадовољство међу радницима и грађанством у Тивту и околини.

Захваљујући раду комуниста у Тивту, у Арсеналу је последице 1937. појачан политички рад. Пошло се и преко сакупљања Народне (црвене) помоћи. Она је прикупљана строго илегално, јер ако „би радник био откривен да је дао Црвену помоћ био би отпуштен са посла па чак и без отказа и истодобно код полицијских власти маркиран као противник владајућег режима — комуниста“.⁴⁰ За сакупљање помоћи у Арсеналу формиран је Одбор од радника из Арсенала. У Одбору су били: Грација Петровић, предсједник, Даро Петковић, секретар, и чланови: Шиме Масловар, Нико. А. Петковић, Анто Ф. Матијевић, Ђуро Вуксановић, Лука Масловар и Анто К. Почанић.⁴¹ Сви чланови Одбора осим Г. Петровића радили су у Арсеналу. Исто тако били су чланови Партије или њени симпатизери. Поред чланова Одбора за сакупљање помоћи била су ангажована и 3—4 повјереника у Арсеналу. У периоду 1939—1941. године од 80 до 100 радника Арсенала давало је Народну помоћ. Она је купљена мјесечно или петнаестодневно.

Одбор Народне помоћи је организовао бојкот плех-музике из Тивта, коју су сачињавали већином радници Арсенала а која

³⁸ Исто.

³⁹ Ј. Р. Бојовић, Организационо стање КПЈ у Црној Гори, ИЗ, 1976/2, стр. 307.

^{39а} Глас Боке, бр. 136 од 27. јула 1935.

⁴⁰ Сјећања Вождара — Дара А. Петковића и Луке Ј. Масловара дата аутору овога рада.

⁴¹ Исто.

је требало да присуствује дочеку дра Милана Стојадиновића у Дубровнику. Због тога су радници саслушавани од управе Југораса у Арсеналу. Управа Југораса је помишљала и на отпуштање радника који су бојкотовали дочек Стојадиновића. Међутим, захваљујући енергичном супротстављању Одбора Народне помоћи код управе Југораса, није дошло до отпуштања радника.

Утицај Комунистичке партије у Арсеналу све више је растао током 1939—1941. године. Када је откривена партијска организација на ратном броду „Далмација“, предсједник Одбора Народне помоћи Грација Петровић ступио је у везу са ухапшеним подофицирима и обавијестио их о мјерама које ће се предузети против њих.⁴²

Иако је синдикат Југораса у Арсеналу фаворизован, револуционарни покрет је попримао све шире димензије у Тивту и његовој околини. Ширина револуционарног покрета утицала је да се све већи број радника Арсенала определили за његову платформу. И поред разних тешкоћа, радници су се укључивали у политичке акције (избори 1938, чехословачка криза и Минхенски споразум 1938, окупација Албаније 1939, избијање другог свјетског рата 1939). Под утицајем партијске организације у Тивту, 27. марта 1941. године око 100 радника Арсенала обуставило је рад и изашло на улицу, придружујући се манифестантима. Тиме је и завршена једна етапа у развоју револуционарног покрета у Поморском арсеналу у Тивту.

Др Јован Р. Бојовић